

Poznań, 12.08.2020 r.

Prof. UAM dr hab. Adam Pomieciński

Instytut Antropologii i Etnologii

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Recenzja pracy doktorskiej Liudmily Sokolovej pt. „Музыкальная культура и традиции поляков в Сибири (на примере села Вершина Боханского района Иркутской области)”

Praca doktorska Pani Liudmily Sokolovej porusza niezwykle interesujący problem kultury muzycznej Polaków mieszkających we wsi Wierszyna, znajdującej się w obwodzie irkuckim na Syberii. Polacy, którzy przez szereg lat osiedlali się na terenach Syberii stanowili i stanowią także dzisiaj jedną z wielu grup tworzących mozaikę etniczną tego regionu. Fale przymusowych i dobrowolnych przesiedleń doprowadziły do ukształtowania się zróżnicowanej społeczności polonijnej rozrzuconej niemal na całym obszarze syberyjskim, a sukcesywne odpływy i napływy osadników prowadziły do ciągłych zmian kulturowych oraz nakładania się różnorodnych typów imigrantów. Jak napisała Sokolova we wprowadzeniu pracy, w wielu syberyjskich miastach, a szczególnie w tych, w których ukształtowały się zwarte wspólnoty etniczne, Polakom udało się prowadzić aktywną działalność społeczną o czym świadczą stowarzyszenia czy organizacje edukacyjno-oświatowe. Niemniej jednak ze względu na niestabilność osadnictwa Polakom trudno było zachować własną kulturę i język. Nie można więc mówić o ciągłości kulturowej, a tym bardziej o zachowaniu elementów kultury muzycznej. Również wspólnoty wiejskie były niejednorodne, a procesy związane z akulturacją były nie sprzyjające w zachowywaniu polskiej tożsamości. Co nie jest bez znaczenia, niektóre wsie na przestrzeni lat całkowicie zmieniły skład etniczny sprawiając, że polska kultura nie zachowała się.

Na tym tle wyjątkowe miejsce zajmuje Wierszyna, którą założyli w 1910 roku chłopci pochodzący z Królestwa Polskiego, głównie z Zagłębia Dąbrowskiego (zachodnia Małopolska). Do dziś wieś ta zachowała pierwotną strukturę etniczną, język, zwyczaje i tradycje. Fenomen Wierszyny sprawił, że już od lat 90. XX wieku antropolodzy zajęli się

analizami tożsamości Polaków z Wierszyny oraz kwestiami związanymi z ich etnicznością. Natomiast badania nad kulturą muzyczną prowadzone są zaledwie od kilku lat i wciąż wymagają pogłębionych studiów. Recenzowana praca doktorska wpisuje się w kontekst badań etnomuzykologicznych i wypełnia pewną lukę w zainteresowaniach nad stanem kultury muzycznej polskich osadników w Wierszynie. Liudmila Sokolova zaproponowała kompleksową analizę muzycznych tradycji przesiedleńców zarówno w odniesieniu do procesów historycznych, osadniczych, politycznych, tożsamościowych, jak i funkcji samej muzyki, interakcji kulturowych, globalizacji, problemów przekazywania i zachowywania tradycji muzycznych w tzw. warunkach nowoczesności. Podejście to oceniam jako odważne i bardzo wartościowe pod względem epistemologicznym.

Recenzowana praca doktorska składa się z wprowadzenia, trzech głównych rozdziałów (podzielonych na kilka podrozdziałów), które dotyczą kolejno charakterystyki historycznej wspólnoty Wierszyny, wiejskich tradycji muzycznych i stanu współczesnej kultury muzycznej oraz zakończenia, obszernej bibliografii rosyjskojęzycznej i polskojęzycznej, a także aneksów zawierających zapisy nutowe pieśni, tekstów poetyckich, mapę regionu Irkucka, dokumentację fotograficzną wsi i jej mieszkańców. Jest ona rodzajem monografii lokalnej wspólnoty Polaków, na którą mgr Sokolova spogląda przez pryzmat dziedzictwa muzycznego jako ważnego wyznacznika tożsamości polskiej diaspory. Należy w tym miejscu także podkreślić, że niniejsza dysertacja jest dobrze ugruntowana metodologicznie i opiera się na trzech zasadniczych źródłach: (1) badaniach etnograficznych (min. nagrania audio i wideo repertuaru muzycznego, obserwacje zawarte w dziennikach terenowych, wywiady z mieszkańcami Wierszyny), (2) zasobach archiwalnych (min. zarchiwizowane przez kolekcjonerów pieśni, archiwa osobiste mieszkańców wsi, nagrania archiwalne w Archiwum Muzyki Tradycyjnej w Nowosybirsku), (3) zapisach utworów i transkrypcjach tekstów piosenek. Triangulacja tych źródeł dokonana przez doktorantkę sprawiła, że jej wywód jest przekonujący i wiarygodny. Szczególnie cytowane w tekście wypowiedzi mieszkańców Wierszyny są cennym uzupełnieniem całej narracji. Niemniej jednak niektóre kwestie metodologiczne wymagają bardziej precyzyjnego dookreślenia i uporządkowania. Autorka wspomina jedynie o trzech wyprawach etnograficznych, które stanowiły podstawę zebranego materiału. Niestety prawie niczego nie dowiadujemy się o charakterze tych wyjazdów badawczych lub informacje o nich są rozproszone w rozdziałach, np. kiedy one miały miejsce, jak długo trwały, jaki typ wywiadów i obserwacji był stosowany czy ile ich przeprowadzono. Warto także bardziej krytycznie spojrzeć na zebrany materiał

archiwalny. Po przeczytaniu całości pracy nie wiemy jakie były ograniczenia w jego dostępie, jak dokumenty, na które powołuje się autorka były deponowane i wreszcie jaką wagę materiałom archiwalnym przypisują sami mieszkańcy Wierszyny.

Pod względem teoretycznym praca nawiązuje do doświadczeń z zakresu folklorystyki i etnografii polskich osadników na Syberii (np. Kuczyński, Muszkalska, Nowicka, Smoluch). W poszczególnych rozdziałach doktorantka twórczo wykorzystuje i rozwija te orientacje badawcze. Posługuje się między innymi kluczowymi terminami jak „diaspora”, „kultura muzyczna” czy „grupa etniczna typu przesiedleńczego”. Tutaj pragnę jednak dodać, że w żadnym momencie mgr Sokolova nie przybliży rozumienia tych pojęć przez pryzmat własnych studiów, które prowadziła wśród mieszkańców Wierszyny. Dopracowanie wyobrażeń syberyjskich Polaków o sposobach adaptacji tradycji muzycznej w kontekście życia diasporalnego czy przesiedleńczego zapewne pozwoliłoby lepiej prześledzić dynamikę zjawisk przez nią opisywanych.

Pierwszy rozdział (Историко-культурная характеристика польского села Вершина) rekonstruuje historię Wierszyny, która rozpoczyna się wraz z przybyciem do niej pierwszych polskich osadników z terenów Małopolski na początku XX wieku. Mgr Sokolovej udało się wyróżnić kilka najważniejszych etapów kształtowania się tej wspólnoty. Są to lata 1910-1930, czyli początki lokacji i budowy wsi, następnie trwający kilka dekad okres sowiecki oraz współczesność. Każdy etap w trwały sposób odcisnął swe piętno na mieszkańcach Wierszyny. W pierwszych latach funkcjonowania wsi udało się wierszyńskim Polakom wybudować kościół katolicki i szkołę, które dawały większe możliwości zachowania własnej kultury, w tym kultywowania tradycji muzycznych (np. tradycyjne kolędowanie, muzykowanie zespołowe). Z kolei okres sowiecki stał się szczególnie trudny. Ateizacja czy kolektywizacja rolnictwa pociągnęła za sobą fale represji i wywłaszczeń Polaków syberyjskich. Dopiero pierestrojka i rozpad Związku Radzieckiego spowodowały istotne zmiany. W Wierszynie nastąpiła odbudowa katolickich praktyk religijnych, pojawiły się możliwości nauki języka ojczystego, utworzono stowarzyszenie kulturalne „Wisła”. Te i inne zabiegi związane były z procesami odnowy tożsamości etnicznej Polaków, która rozpoczęła się pod koniec lat 80. XX wieku. Historia wspólnoty Polaków z Wierszyny, którą przedstawiła doktorantka została napisana w sposób rzetelny. Udało się jej przy tym zachować dystans wobec historycznych przemian, jak również rzeczowo uargumentować własne spostrzeżenia w oparciu o zebrany materiał archiwalny i etnograficzny. Historia wierszyńskiej wspólnoty wsparta została charakterystyką tradycyjnej kultury Polaków, przede

wszystkim związanej ze zwyczajami i obrzędami obchodzenia Świąt Bożego Narodzenia i Świąt Wielkanocnych oraz tradycyjnymi obrzędami rodzinnymi, jak narodziny, chrzest, pogrzeb i wesele. Świąta, a także rytuały cyklu życia stanowią bowiem ważny kontekst dla całej kultury muzycznej opisywanej w niniejszej pracy.

Drugi rozdział (Комплексная характеристика музыкальных традиций села Вершина) jest próbą kompleksowej charakterystyki tradycji muzycznych Wierszyny. Przy zastosowaniu analizy folklorystycznej doktorantka przybliżyła dawny repertuar pieśni, a także funkcje odtwarzania muzyki i rolę stroju ludowego w kulturze muzycznej mieszkańców wsi. Szczególnie dwa pierwsze podrozdziały poświęcone są gatunkom pieśni i ich wariantom. Te części rozdziału mają charakter porządkujący. Wynika z nich, że większość materiału muzycznego stanowiły pieśni nawiązujące do dawnego repertuaru imigrantów. Są to głównie pieśni, melodie i tańce, które przywiezione zostały z Polski przez pierwsze pokolenie osiedleńców. To właśnie ta warstwa kultury muzycznej ma największe dziś znaczenie dla tożsamości Polaków z Wierszyny. Analiza i systematyzacja materiałów muzycznych jest w tym miejscu bardzo szczegółowa, a przez to w pewnych momentach staje się mało czytelna i nadbyt rozdrobniona. Nie zawsze też analiza wariantów pieśni wskazuje na specyfikę lokalnej kultury (wariantowość jest przecież immanentną cechą folkloru jako takiego). Z kolei w następnych częściach drugiego rozdziału doktorantka niepotrzebnie używa przesadnie ogólnych sformułowań określających, że muzyka jest ważnym zjawiskiem życia społecznego i jest nierozdzielnie związana z ludzką naturą (np. s. 87). Ciekawymi wątkami poruszonymi w tej części pracy są zagadnienia dotyczące sytuacji, w których muzyka odgrywa rzeczywiście istotną rolę dla mieszkańców wsi. Jedną z najczęstszych sytuacji grania muzyki i śpiewania w Wierszynie są rodzinne biesiady i święta związane z cyklem rytualnym oraz kalendarzem kościelnym. Muzyka towarzyszy świętom państwowym i imprezom patriotycznym. Wreszcie wykonywanie polskich pieśni dokonuje się na „zlecenie” miłośników folkloru, badaczy i dziennikarzy. Doktorantka dostrzegła także rolę stroju ludowego w kulturze muzycznej. Potrzeba używania stroju ludowego pojawiła się dopiero w latach 80. XX wieku i związana była z odbudową tożsamości etnicznej Polaków. Stylizowane kostiumy były potrzebne przede wszystkim lokalnemu zespołowi pieśni i tańca do występów scenicznych. Ta swoista „tradycja wynaleziona”, dobrze opisana przez mgr Sokolową, świadczy o szczególnym podejściu mieszkańców Wierszyny do samej kultury muzycznej i dziedzictwa narodowego, które nie tylko trzeba chronić, ale także twórczo adaptować do współczesności.

To właśnie trzeci rozdział (Музыкальная культура поляков села Вершина в условиях современности) skupia się na współczesnych przemianach kultury muzycznej w Wierszynie. Jak zauważyła mgr Sokolova, tradycja folklorystyczna coraz częściej przybiera formę folkloryzmu. Jednym z najbardziej charakterystycznych przejawów tego zjawiska jest przenoszenie elementów autentycznej kultury muzycznej do scenicznych warunków. Lokalny zespół folklorystyczny stał się swoistą instytucją, która prezentuje dziedzictwo muzyczne Polaków zarówno w Wierszynie, jak i poza nią, np. uczestniczy w występach dla Buriatów. Członkowie zespołu i jego liderzy dokonują selekcji repertuaru, wzbogacają go o nowe pieśni i dostosowują do oczekiwań odbiorców. Ten proces zachodzi równolegle do procesu świadomego kształtowania tożsamości mieszkańców Wierszyny, przede wszystkim zachowywania swojego języka, religii, pamięci o przodkach-imigrantach oraz historycznej ojczyźnie. Towarzyszą temu liczne praktyki komemoratywne – ufundowanie tablicy pamiątkowej poświęconej represjonowanym Polakom w 1937 roku, obchody stulecia wsi w 2010 roku czy otwarcie domu-muzeum pierwszego osadnika. Doktorantka pokazała dynamikę przemian muzycznych w kontekście przemiany całej kultury Wierszyny, a zabieg ten uważam za udany.

Recenzowana przeze mnie praca doktorska jest pracą dojrzałą, zawierającą wiele nowych informacji na temat żyjących Polaków na Syberii. Nade wszystko jest pogłębionym antropologicznym studium mikrospołeczności Polaków, których przodkowie osiedlili się w niewielkiej wsi Wierszyna. Kultura muzyczna Wierszyny stała się dla doktorantki wyrazistym zjawiskiem kulturowym o złożonej strukturze. Liudmila Sokolova zebrała bogaty materiał empiryczny, który poddała spójnej analizie teoriopoznawczej. Poczynione przeze mnie uwagi miały przede wszystkim charakter polemiczny i kładły nacisk na doprecyzowanie niektórych kwestii. Bliższe omówienie struktury pracy wynikało z faktu, że recenzowana praca napisana została po rosyjsku. Na koniec warto podkreślić, że przynajmniej obszerne fragmenty tej pracy powinny ukazać się również w języku polskim.

Konkludując stwierdzam, że praca Pani mgr Liudmiły Sokolovej spełnia wszystkie wymogi jakie stawia się w przepisie ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. W związku z powyższym wnoszę o dopuszczenie doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Prof. UAM dr hab. Adam Pomieciński